

УДК 373.035

Вікторія Яковлева,

доктор педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та МТО;

Віктор Статівка,

студент IV курсу ДТФ

Державного вищого навчального закладу

«Криворізький державний педагогічний університет»

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВА ПІДГОТОВКА ВИПУСКНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ: НАПРЯМКИ НАУКОВОГО ПОШУКУ

У статті розглянуто актуальні проблеми розвитку особистості, пов'язані із її майбутньою трудовою діяльністю, проаналізовані новітні підходи до організації соціально-трудової підготовки випускників загальноосвітніх інтернатних закладів, визначені завдання трудового виховання молоді, що ставлять сучасні школи – інтернати, складові соціально-трудової діяльності вихованців інтернатних закладів та обґрунтовано педагогічну доцільність такої підготовки у процесі формування їх життєвої компетентності.

Ключові слова: соціально-трудова підготовка, випускники загальноосвітніх інтернатних закладів, життєва компетентність, трудове виховання, інтерактивні технології навчання та виховання.

В статье рассмотрены актуальные проблемы развития личности, связанные с ее будущей трудовой деятельностью, проанализированы новейшие подходы к организации социально-трудова подготовки выпускников общеобразовательных интернатных заведений, определены задачи трудового воспитания молодежи, которые ставят современные школы-интернаты, составляющие социально-трудова деятельности воспитанников интернатных учреждений и обосновано педагогическую целесообразность такой подготовки в процессе формирования их жизненной компетентности.

Ключевые слова: социально-трудова подготовка, выпускники общеобразовательных интернатных учреждений, жизненная компетентность, трудовое воспитание, интерактивные технологии обучения и воспитания.

The article devoted to the issue of technological education that is in need of updating content, forms and methods of social and technological training of young people who trained in the system of boarding schools, taking into account the experience of boarding schools in previous years. The article analyzes

research and publications in which a solution of the problems of personality, related to her future employment. The article analyzes the modern approaches to the organization of social and technological training graduates of boarding schools, defined by tasks of social and technological training graduates of boarding schools, the content of the educational potential of productive work of pupils of schools, identified components of social and of technological preparation graduates of boarding schools, soundly pedagogical expediency of such training in the process of forming their life competence.

Key words: *social and of technological training, graduates of boarding schools, life competence, labor education, interactive learning technology.*

Формування у вихованців загальноосвітніх інтернатних закладів життєвої компетентності неможливо уявити поза зв'язком із соціально-трудовою діяльністю.

«Почуття поваги до праці, – писав В. О. Сухомлинський, – пов'язує дитину духовними нитками обов'язку з іншими людьми – спочатку з близькими, а потім з усіма чесними співвітчизниками. З почуття поваги до праці, з думки про те, що праця – творець щастя, народжується той стан повинності, без якого немислимо собі уявити елементарну моральну культуру людини, її відповідальність за своє майбутнє» [5].

Враховуючи дану проблему, сучасні інтернатні заклади ставлять перед собою завдання виховання в молоді усвідомленого позитивного ставлення до праці, розуміння її соціальної значущості, розвитку потреби в трудовій активності, ініціативності, схильності до підприємництва, розуміння економічних законів і проблем суспільства та засобів їх розв'язання, готовності до творчої діяльності, конкурентоспроможності й самореалізації за умов ринкових відносин, сформуванню працелюбності як базову якість особистості.

Соціально -трудова підготовка учнів у педагогічній науці завжди була предметом дослідження. У такій підготовці вбачали основу розвитку особистості, підготовку до її майбутньої трудової діяльності. Сучасні загальноосвітні заклади мають пробуджувати практичний інтерес в учнів та керувати їхнім інтелектом для того, щоб у подальшому вони мали змогу кваліфікованіше працювати.

Проблемі організації трудового виховання молодого покоління були присвячені праці А. С. Макаренка, Г. С. Сковороди, В. О. Сухомлинського та ін.

А. С. Макаренко вважав працю генеруючим засобом соціального становлення особистості: «Правильне виховання неможливо собі уявити як виховання не трудове» [1, с. 53].

Новітні підходи Л. Ф. Пашко та В. О. Бардінової до наукового аналізу педагогічної спадщини А. Макаренка дозволяють стверджувати, що його погляди реалізувалися у процесі організації продуктивної праці учнів у контексті філософсько-педагогічних концепцій А. Бергсона,

Ф. Ніцше, А. Шопенгауера [3, с. 46–47]. Наприклад, тези А. Бергсона про те, що «суспільні закони – це народно закріплені звичаї», що «соціальна солідарність розповсюджується через загальне прийняття звичаїв» були використані А. Макаренком для відзначення знаменних дат, пов'язаних із життям народу і країни. Він надавав важливого значення святам і традиціям, символіці й атрибутиці, якими збагачувалося духовне життя вихованців.

Втілюючи погляди А. Шопенгауера, А. С. Макаренко започаткував традицію здорової психіки дітей. Він проголосив принцип «перспективи радості» у соціально-трудої діяльності, в якій він вбачав можливості для духовного розвитку і самореалізації особистості [3, с. 48].

Водночас зазначимо, що передові ідеї А. С. Макаренка щодо поєднання навчання із соціально-трудою діяльністю (зокрема, з продуктивною працею) у ті роки не отримали належного розповсюдження та визнання. Питання заробітної плати, грошей – одне з найгостріших, які доводилося розв'язувати А. С. Макаренку. Розроблена ним система трудової підготовки передбачила використання грошей як елемента виховання та підвищення продуктивності праці.

Український філософ і поет Г. С. Сковорода вбачав щастя людини тільки в «сродній праці». «Щастя полягає, – писав Г. С. Сковорода, – тільки в сродній праці на користь суспільству» [4, с. 80]. «Сродна праця» – термін, що означає праця за покликом, здібностями; праця, вибір якої обумовлений природовідповідністю, або «сродністю». Отже, позиція Г. С. Сковороди, сучасною термінологією може бути визначена як поєднання індивідуального «хочу» і «можу» з суспільним «треба».

На новому етапі суспільного розвитку, В. О. Сухомлинський, підтримуючи народні традиції в царині виховання, вбачав у соціально-трудої діяльності учнів невичерпне джерело виховання всебічно розвинутої особистості. «Виховну місію школи, – писав В. О. Сухомлинський, – ми вбачаємо в тому, щоб праця увійшла в духовне життя особистості, в життя колективу, щоб захоплення працею уже в роки отрочтва й ранньої юності стало однією з найважливіших якостей людини» [5, с. 56].

У сучасній педагогічній науці психолого-педагогічні підходи до соціально-трудої діяльності випускників загальноосвітніх інтернатних закладів розглядаються в працях В. О. Бардінової, В. П. Вугріч, Л. Ф. Пашко, В. П. Покася, І. В. Пеши тощо.

Дидактичні і методичні підходи до соціально-трудої діяльності випускників загальноосвітніх інтернатних закладів розглядаються в працях Л. Ф. Пашко, А. Ю. Цини, М. М. Копайгори, В. Г. Черемшит, В. А. Яковлевої та ін.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Актуальність окресленої проблеми висвітлює таку важливу суперечність як прагнення держави щодо удосконалення соціально-трудої підготовки випускників загальноосвітніх інтернатних

закладів з огляду на світовий позитивний досвід, оскільки пристосування випускників загальноосвітніх інтернатних закладів до нового соціуму, у зв'язку з кризовою ситуацією в країні, значно ускладнюється: вони не витримують конкуренції спочатку на рівні професійної та вищої школи, а згодом, і на ринку праці.

Отже, соціально трудова діяльність була і залишається джерелом і важливою передумовою фізичного та соціально-психічного розвитку особистості у процесі формування її життєвої компетентності.

Саме тому, актуальною є потреба у оновленні змісту, форм і методів соціально-трудової діяльності молоді, що виховується в системі інтернатних закладів, з урахуванням досвіду діяльності інтернатів у попередні роки, з урахуванням сучасних вимог до виховання, і до трудового зокрема.

Мета статті – проаналізувати сучасні підходи до організації соціально-трудової діяльності випускників загальноосвітніх інтернатних закладів.

Складні соціально-економічні процеси, які відбуваються в Україні, ставлять якісно нові вимоги до соціально-трудової підготовки учнів інтернатних навчальних закладів. Тому, вже сьогодні в неї треба закладати новий зміст, методіку навчання і виховання, оптимально використовувати існуючу матеріальну базу навчальних закладів, щоб навчальний процес міг формувати активну, творчу людину, готову працювати в змінних виробничих умовах.

Аналіз сучасних досліджень даної проблеми показав, що у контексті організації соціально-трудової підготовки випускників інтернатних закладів, набуває актуальності проблема використання інтерактивних методів навчання і виховання [6].

Застосування великої різноманітності інтерактивних методів дає змогу підвищити зацікавленість вихованців інтернатних закладів до соціально-трудової діяльності. З цією ж метою, знання, здобуті в закладі у ході трудової діяльності, мають бути звернені до життя, до розуміння побутової необхідності і реальностей, з якими вихованець стикається щоденно. І результат такого навчання багато в чому залежить від учителя, який повинен бути цікавою людиною, демонструвати зразки творчості на кожному уроці, поєднувати викладання трудового навчання із знаннями інших галузей, і так виховувати людину сучасного суспільства, що, в свою чергу, буде сприяти значному підвищенню рівня сформованості життєвої компетентності випускників цих закладів.

Суспільно-трудова підготовка випускників (як основа всієї системи трудового виховання в інтернатному закладі) на сучасному етапі включає:

1. Суспільну роботу – таку діяльність, яка сприяє організації учнівського колективу для культурно-масової, суспільно-корисної та громадської діяльності;
2. Самообслуговування;

3. Виробничу працю – суспільно-корисну трудову діяльність учнів, пов'язану зі створенням матеріальних цінностей, придатних для використання як в умовах школи, так і в сфері виробництва.

Варто сьогодні більшу увагу звертати на виховні можливості продуктивної праці, які проявляються через відповідальність, ініціативність, точність і старанність.

Виховний потенціал продуктивної праці можна визначити в таких аспектах:

– продуктивна праця вдосконалює трудові вміння і навички, привчає до трудових зусиль, розвиває суспільну активність, волю й таку важливу рису характеру, як дисциплінованість;

– працюючи поруч із дорослими, учень прилучається до життя суспільства, набуває життєвого досвіду, досвіду спілкування у виробничій сфері, навчається ефективних прийомів виробничої діяльності;

– виготовляючи продукцію власними руками, школяр відчуває, що він на щось здатний, у нього з'являється впевненість у собі, а добре зроблена річ приносить естетичне задоволення;

– плата за роботу переконує учня в значущості його праці, самостійно зароблені гроші вчать ощадливості, раціональної організації власного життя, сприяють формуванню вміння співвідносити задоволення потреб із реальними можливостями.

Для того щоб соціально-трудова діяльність стала ефективним засобом трудового виховання, вона повинна бути педагогічно доцільно організованою.

Про педагогічну доцільність соціально-трудової підготовки свідчать такі чинники:

– цілеспрямованість: вихованці мають розуміти мету роботи, що їм належить виконати, знати, якими будуть її результати;

– зв'язок із навчальною діяльністю;

– усвідомлення того, що виховна ефективність праці зростає за умови, коли вихованці є її організаторами, а не лише виконавцями;

– доступність конкретних заходів: ускладнюються за методами виконання і збільшуються за обсягом, вони можуть з набуттям вихованцями трудового досвіду, адже непосильна праця породжує невпевненість у власних силах, не бажання виконувати її.;

– ґрунтування на наукових засадах (порядок на робочому місці, ефективне використання робочого часу, раціональні прийоми праці, економне витрачання матеріалів, електроенергії, естетичний вигляд виробу, дотримання особистої гігієни й техніки безпеки тощо);

– колективний характер. За такої умови формуються товариські взаємини, дух співробітництва, взаємодопомоги, здатність до спільних трудових зусиль;

– орієнтація на формування в молоді любові до праці, стимулювання відчуття радості від неї. Про ефективність трудового

виховання свідчать сформованість у молодій людини потреби у праці, переживання нею радості від праці, усвідомлення її доцільності як найважливішого засобу реалізації своїх знань, умінь, самовираження.

Проектування змісту соціально-трудової підготовки в інтернатних закладах, що функціонують у сучасних умовах суспільного розвитку ми націлили на формування у випускників:

- ставлення до праці не тільки як до можливості отримання суспільних цінностей, але й до джерела саморозвитку і самореалізації здібностей особистих вподобань;

- навичок самообслуговування, вміння доводити справу до завершення; здатності до колективної співпраці;

- готовності до професійного вибору свого майбутнього: після закінчення інтернату перед усіма випускниками постає проблема визначення подальшого життєвого шляху, отримання освітньої або ж професійної підготовки.

Можливості щодо продовження навчання у вищих навчальних закладах випускниками інтернатних закладів, декларуються низкою пільг. Про те, не високий рівень знань, яких набувають діти, робить їх не конкурентоспроможними при виборі професійного фаху. Ті ж сироти, яким вдається поза конкурсом поступити до вищого навчального закладу, не маючи матеріальної підтримки з боку батьків, не в змозі навчатися за рахунок державної стипендії. А після закінчення навчання вони часто не можуть працевлаштуватися.

Велика відповідальність за такі факти дійсності лежить на самих інтернатних закладах. Тому сьогодні, проектуючи зміст соціально-трудової підготовки, ми враховували:

- необхідність розробки сучасних педагогічних систем на засадах принципу діалогової згоди (діалогу культур), що означає для нас збереження і примноження позитивного досвіду трудового виховання в інтернатних закладах; аналіз досвіду зарубіжних закладів такого типу і вироблення нової методології трудового виховання в сучасних інтернатах для дітей і молоді;

- потребу у створенні такого середовища в інтернаті, яке б забезпечувало можливість для творчості, до саморозвитку. Реалізація змісту повинна забезпечуватись адекватними засобами, формами і методами, в яких є місце для прояву індивідуальності, забезпечення диференційованого підходу у соціально-трудої діяльності;

- потребу у виробленні нової національної ідеології, в якій національне – це не уніфікація, а єдність різноманітного; у трудовому вихованні з огляду на це, варто опиратись на регіональні традиції, народні ремесла, діяльність, пов'язану з обрядовістю, звичаями.

Включення випускників шкіл-інтернатів у соціально-трудова діяльність сприятливо впливає на їх інтелектуальну, емоційну та вольову сфери особистості, сприяє формуванню їх життєвої компетентності.

Розроблений нами соціальний професійно-зорієнтований педагогічний проект регіонального рівня «Формування життєвої компетентності особистості в інтересах сталого розвитку засобами технологічної освіти», дозволив нам залучити випускників інтернатних закладів до такої діяльності. Мета роботи над проектом була спрямована на формування технічно та технологічно освіченої особистості, підготовленої до життя та активної трудової діяльності в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства ; набуття школярами життєво необхідних знань, умінь і навичок для ведення домашнього господарства та успішної соціалізації; забезпечення умов для професійного самовизначення, вироблення у школярів навичок творчої діяльності, виховання культури праці; здійснення допрофесійної та професійної підготовки учнів із урахуванням індивідуальних можливостей, виховання патріотично спрямованих громадян, які матимуть бажання працювати та примножувати трудову і бойову славу регіону тощо.

Нами були визначені найбільш вагомі завдання даного проекту:

- створення умов для врахування й розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів, здібностей, потреб учнів в процесі їхньої загальноосвітньої підготовки;

- виховання у школярів любові до праці, забезпечення умов для їхнього життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору й оволодіння майбутньою професією;

- формування ключових та професійних компетентностей (соціальної, комунікативної, інформаційної, технічної, технологічної) учнів на технологічному рівні, спрямування підлітків на самовизначення щодо майбутньої професії;

- розвиток інтересу учнів до художніх ремесел, формування естетичних смаків школярів на уроках трудового навчання та технологій, під час занять у позаурочний час тощо.

З метою методичного забезпечення процесу організації соціально-трудої діяльності випускників інтернатних закладів нами було розроблено: навчальний посібник «Сучасні підходи до викладання навчальної дисципліни «Теорія і методика трудового навчання», один з розділів якого «Формування життєвої компетентності учнів як специфіка змісту соціально-трудої діяльності загальноосвітніх шкіл-інтернатів», присвячений саме специфіці формування життєвої компетентності випускників, зокрема, оновленню змісту соціально-трудої діяльності в них.

Також, у межах даної умови, нами було відкрито експериментальний майданчик на базі ЦДЮТ «Сонях» м. Кривий Ріг, на якому здійснювалась дослідно-експериментальна робота на тему «Педагогічні умови формування життєвої компетентності особистості засобами організації соціально-трудої діяльності позашкільного навчального закладу».

Організуючи соціально-трудова діяльність вихованців, необхідно

враховувати, що діяльність та відносини, що складаються в процесі її виконання, позитивно впливають на особистість у тому випадку, якщо цей вплив приймається нею і проникає у її потребово-мотиваційну сферу. У свою чергу, це відбувається лише за умови, якщо включення в соціально-трудова діяльність та спілкування сприяє тією чи іншою мірою задоволенню певних особистісних потреб, інтересів та запитів самого учасника діяльності.

Для того, щоб соціально-трудова діяльність виступала діяльною школою для перевірки і зміцнення учнями своїх переконань, вона має бути:

- цікавою і неформальною;
- важливою для вихованців, торкатися їхніх інтересів;
- забезпечувати можливість реалізуватися в ній; важкою і в той же час посилюююю, оскільки успішність її виконання повинна потребувати напруження волі; діяльністю, в якій учень стоїть перед вибором вчинку.

Багатоманітність та взаємодоповнення одного виду діяльності іншим сприяє збагаченню внутрішнього світу випускників шкіл-інтернатів, формуванню їх життєвої компетентності.

Тим не менш, в окремих інтернатних установах успішно робляться спроби створення виховної системи, спрямованої на підготовку вихованців до самостійного життєдіяльності.

На сьогоднішній день реалізуються різні навчально-виховні програми, орієнтовані на формування соціальних знань, умінь і навичок, необхідних у самостійному житті вихованцям.

Наприклад, для вирішення проблеми підготовки випускників до самостійного життя в Дніпродзержинській школі-інтернаті № 1 реалізується комплексна програма виховання та додаткової освіти випускників «Моє майбутнє». Мета програми – сформуванню найбільш важливі вміння та навички, необхідні у самостійному житті: самообслуговування та особистої гігієни, здорового способу життя та надання першої медичної допомоги, ведення домашнього господарства, спілкування з людьми і культури поведінки, а також формування у вихованців певної системи життєвих цінностей, не на рівні повсякденних побутових уявлень, а на філософському рівні.

В режимі інноваційного інтернатного закладу працює Криворізький інтернатний заклад № 9 для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Головними завданнями закладу є забезпечення реалізації прав дитини на освіту, формування і розвиток соціально зрілої особистості, підготовленої до вступу у вищі навчальні заклади, створення умов для здобуття учнями з неблагополучних сімей освіти понад вимоги Державного стандарту загальної освіти, забезпечення якісної профільної підготовки учнів з урахуванням їхніх індивідуальних здібностей, нахилів та інтересів.

Значна увага приділяється формуванню у вихованців практичних умінь і навичок трудової, наукової, дослідно-експериментальної, винахідницької та іншої творчої діяльності. Соціально-трудова підготовка здійснюється на інноваційній основі з впровадженням новітніх освітніх технологій, передового вітчизняного та зарубіжного досвіду. Заклад співпрацює з ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет», із цілим рядом підприємств та установ, що дає можливість забезпечувати допрофільну підготовку та працевлаштування випускників.

Таким чином, ведучий вектор процесу залучення випускників загальноосвітніх інтернатних закладів до соціально-трудової діяльності на сучасному етапі спрямований на формування їх життєвої компетентності, що дозволить їм у майбутньому включитися в реальні соціальні відносини та вирішувати різноманітні життєві проблеми.

Це має привести до глибоких змістових змін у навчально-виховному процесі, підвищити рівень гуманітарної освіти та військово-фізичної підготовки учнів, розширити можливості випускників при вступі до навчальних закладів та у виборі професії, підвищити компетентність випускників закладу, покращити їх підготовку до життя в соціумі.

Перспективами подальших досліджень слід вважати здійснення аналізу сучасних підходів до організації соціально-трудової підготовки молоді (зокрема, вихованців загальноосвітніх інтернатних закладів у Канаді, Китаї, Ізраїлі, Індії та інших країнах тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Макаренко А. С. Марш 30 року. Твори в 7 т. Т. 2/Антон Семенович Макаренко. – К. : Радянська школа, 1953. – С. 9–137.
2. Інноваційні форми організації виховної роботи у школі: навчально-методичний посібник з методики виховної роботи // упорядники Л. О. Савченко, В. А. Яковлева, І. Ю. Серьогіна та інш. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2010. – 234 с.
3. Пашко Л. Потаємна філософія педагогіки А. С. Макаренка / Л. Пашко, В. Бардінова // Постметодика. – 1996. – № 3 (13). – С. 46–54.
4. Сковорода Г. С. Твори: у 2 т. / Г. С. Сковорода – К. : АТ Обереги, 1994. – Т. I. – 458 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані пед. твори: у 5-ти т. Т 5. / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – 639 с.
6. Інтерактивні технології на уроках трудового навчання: метод. – прак. посібник / упорядники. Л. Ф. Пашко, А. Ю. Цина, М. М. Копайгора – Полтава: ПОІППО. – 2007. – 254 с.
7. Яковлева В. А. Специфіка змісту трудової діяльності підлітків шкіл-інтернатів та форми її організації у позаурочний час / В. А. Яковлева // Молодь і ринок. – № 10(45). – 2008. – С. 15–18.